

Çorum Halkevi'nin 100. Yılı: Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarisinin İzleri ve Kentteki Rolü

Oktay GÜNDOĞDU

Dr. Öğr. Üyesi

0000-0002-0361-349X

Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

ROR : 01x8m3269

oktaygundogdu@hitit.edu.tr

Çorum, Türkiye

Muhammed Fatih
ACER

0009-0001-1462-766X

Yüksek Lisans
Öğrencisi

Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi,
İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

ROR : 01x8m3269

mfatihacer66@gmail.com

Çorum, Türkiye

Öz

Erken Cumhuriyet Dönemine tarihlendirilen ve süreç içerisinde farklı işlevlerle (Kütüphane, Parti Binası, Maarif Müzesi, Dükkân, Türk Ocağı, Muallimler Birliği, Halkevi, Evkaf ve Tapu Dairesi, Nikah Salonu, Belediye Binası, Millet Kütüphanesi vb.) kullanılan yapı, kentin önemli destinasyonlarından birisi olarak çeşitli roller üstlenmiştir. İlk olarak kütüphane amacıyla açılan bina, özellikle Halkevi olarak faaliyet sürdürdüğü dönemde, Çorum'un önemli sosyo-kültürel merkezlerinden biri haline gelmiştir. Halkevi; Köycülük, Dil ve Tarih, Spor, Güzel Sanatlar ve İçtimai Yardım şubeleriyle birçok alanda faaliyetler düzenleyerek halkın gelişimine katkı sağlamıştır. Her dönemde parti veya belediye hizmetlerinin binada bulunması yapının siyasi yönden önemini göstermektedir. İnşa edildiği dönemden bugüne kadar Çorum'un kent meydanı ve ana caddesiyle ilişkisi oldukça önemlidir. Günümüzde binanın çevresinde gelişen meydan düzenlemesi devam etmektedir. Saat kulesinin doğusunda konumlanan yapı, dikdörtgen planlı olup doğu-batı ekseninde uzanmaktadır. İki katlı olarak tasarlanan yapının inşasına 1923 yılında başlanmış ve 1925 yılında tamamlanmıştır. Katların cephelerinde pencere formları, kemer sistemleri ve silmeleriyle ulusal mimarlık akımının özelliklerini yansıtmaktadır. Bu çalışmada taş binanın; plan, cephe ve malzeme gibi mimari özellikleri, kütle-konum ilişkileri, kentle kurduğu rasyonel ilişkiler ve sosyo-kültürel nitelikleri incelenmiştir. Yapının inşa tarihinden günümüze kadar kullanımını kapsayan (1923-2025) bu çalışma; dönemin arşiv kayıtları, yerel gazeteler, eski fotoğraflar, sahadan elde edilen mimari veriler üzerinden değerlendirilmiştir. Özellikle farklı dönemlerde yapının müdahalelere maruz kaldığı belgelerle tespit edilmiş ve mevcut haliyle karşılaştırmalı değerlendirmesi yapılmıştır. Müdahaleler sonucunda yapının cephe tasarımında bozulmalar meydana gelmiş, iç mekânın özgünlüğü korunamamıştır. Başkanlık Cumhuriyet Arşiv kayıtlarında yapının tamir dönemlerine ait plan, kesit ve görünüşlerle; günümüzdeki halini belgeleyen çizimlere ilk defa bu çalışmada yer verilmiştir. Arşiv kayıtlarından, yapıyla ilgili önemli bilgilere ulaşılmıştır. Eklemler, cephe düzenlemeleri, çeşitli dönemlerdeki plan özellikleri,

malzeme kullanımı, çevre düzenlemesi, yapının içinde faaliyet gösteren kurumlar ve yapının durumu hakkında genel bilgilere ulaşılmış ve değerlendirilmiştir. Ayrıca halkevleri ve birinci ulusal mimarlık döneminin ele alındığı çalışmalar incelenmiş ve taş binanın çevresiyle benzerlik ve farklılıkları analiz edilmiştir. Çorum'da taş binanın eski fotoğraflarına Çorum'da öne çıkan şahsiyetlerden ulaşılmış ve kendilerinden izin alınarak kullanılmıştır. Bu fotoğrafları elimizdeki arşiv kayıtlarıyla karşılaştırarak edinilen bilgiler doğrulanmış, bu sayede çalışmaya önemli katkılar sunmuştur. Yapının tasarımı ve inşaa süreci, döneminin özelliklerini yansıtmayı ve günümüze kadar ulaşan nitelikleriyle literatüre önemli bir katkı sunmaktadır. Kat planlarında bugüne kadar yayınlarda geçmeyen bodrum kat düzenlemesi, cephelerdeki eklemelerin izah edilmesi ve peyzajına yönelik verilen bilgilerle gelecekte yapılacak çalışmalara önemli katkılar sunacağı değerlendirilmektedir. Yapının açılış yılının 100. sene-i devriyesine ithafen hazırlanan bu çalışma, kentin kültürel belliğini tescillemesi, yapıdan gelen verilerle sanat tarihine yenilikler kazandırması, gelecek nesillere yapının tanıtılarak korunması ve yaşatılmasına katkı sunması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler

Türk-İslam Sanatları Tarihi, Çorum, Halkevi, Kütüphane, Taş Bina, Birinci Ulusal Mimarlık Akımı.

Atıf Bilgisi

Gündoğdu, Oktay – Acer, Muhammed Fatih. “Çorum Halkevi'nin 100. Yılı: Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarisinin İzleri ve Kentteki Rolü”. *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 11/1 (Haziran 2025), 235-271. <https://doi.org/10.32955/neu.istem.2025.11.1.11>

Geliş Tarihi	11.03.2025
Kabul Tarihi	18.06.2025
Yayın Tarihi	30.06.2025
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme
Etik Beyan	Bu araştırma için Etik Kurul İzni gerekmemektedir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Yazar Katkı Düzeyleri	Çalışmanın fotoğraflama süreci, saha çalışması, literatür taraması, ilk taslağın oluşturulması, çizimlerin hazırlanması ve metin düzenlemeleri Oktay Gündoğdu tarafından gerçekleştirilmiştir. Karşılaştırmalı örneklerin belirlenmesi ve metne aktarılması, arşiv taraması ile taslağın son hâlinin şekillendirilmesi süreçleri ise Muhammed Fatih Acar tarafından yürütülmüştür. Her iki yazar da çalışmanın tüm aşamalarında ortak fikir birliği ile katkı sağlamıştır.
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

100th Anniversary of Çorum People's House: Traces of Early Republican Architecture and Its Role in the City

Oktay GÜNDOĞDU

Dr. Öğr. Üyesi

 0000-0002-0361-349X

Hitit University, Faculty of Theology,
Department of Islamic History and
Arts

ROR : 01x8m3269

oktaygundogdu@hitit.edu.tr

Çorum, Türkiye

Muhammed Fatih

ACER

Graduate Student

 0009-0001-1462-766X

Hitit University, Faculty of Theology,
Department of Islamic History and
Arts

ROR : 01x8m3269

mfatihacer66@gmail.com

Çorum, Türkiye

Abstract

The building, which is dated to the Early Republican Period and used with different functions in the process (Library, Party Building, Education Museum, Shop, Turkish Hearth, Teachers' Union, People's House, Houses and Land Registry Office, Wedding Hall, Municipality Building, National Library etc.), has assumed various roles as one of the important destinations of the city. The building, which was first opened for the purpose of library, has become one of the important socio-cultural centres of Çorum, especially during the period when it continued to operate as a People's House. The People's House contributed to the development of the people by organising activities in many fields with the branches of Peasantry, Language and History, Sports, Fine Arts and Social Aid. The presence of party or municipality services in the building in every period shows the political importance of the building. From the period it was built until today, its relationship with the city square and main street of Çorum is very important. Today, the square arrangement still continues around the building. Located approximately east of the clock tower, the building has a rectangular plan and extends on the east-west axis. The construction of the two-storey building started in 1923 and was completed in 1925. It reflects the characteristics of the national architecture movement with its window forms, arch systems and mouldings on the facades of the floors. In this study, the architectural features of the stone building such as plan, façade and material, mass-location relations, rational relations with the city and socio-cultural qualities were analysed. This study, which covers the use of the building from the date of construction to the present day (1923-2025); archive records of the period, local newspapers, old photographs, architectural data obtained from the field were evaluated. In particular, it was determined with documents that the building was subjected to interventions in different periods and a comparative evaluation was made with its current state. As a result of the interventions, deterioration occurred in the facade design of the building and the originality of the interior could not be preserved. In this

study, plans, sections and elevations of the building's repair periods and drawings documenting its current state are included for the first time in the records of the Presidency of the Republic Archive. Important information about the building was obtained from the archive records. General information about the additions, façade arrangements, plan features in various periods, use of materials, landscaping, institutions operating in the building and the condition of the building were obtained and evaluated. In addition, the studies on public houses and the first national architecture period were examined and the similarities and differences of the stone building with its surroundings were analysed. Old photographs of the stone building in Çorum were obtained from prominent personalities in Çorum and used with their permission. The information obtained by comparing these photographs with the archive records in our possession was verified, thus making significant contributions to the study. The design and construction process of the building reflects the characteristics of its period and makes an important contribution to the literature with its qualities that have survived to the present day. It is evaluated that the basement floor arrangement in the floor plans, which has not been mentioned in the publications so far, will make important contributions to future studies with the explanation of the additions on the facades and the information about the landscape. This study, which is dedicated to the 100th anniversary of the opening of the building, is aimed to register the cultural memory of the city, to bring innovations to the history of art with the data from the building, and to contribute to the protection and preservation of the building by introducing it to future generations.

Keywords

History of Turkish-Islamic Arts, Çorum, People's House, Library, Stone Building, First National Architecture Movement.

Citation

Gündoğdu, Oktay – Acer, Muhammed Fatih. “100th Anniversary of Çorum People's House: Traces of Early Republican Architecture and Its Role in the City”. *The Journal of Near East University Islamic Research Center* 11/1 (June 2025), 235-271. <https://doi.org/10.32955/neu.istem.2025.11.1.11>

Date of Submission	11.03.2025
Date of Acceptance	18.06.2025
Date of Publication	30.06.2025
Peer-Review	Double anonymized - Two External
Ethical Statement	Ethics Committee Permission is not required for this research. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Author Contribution Levels	Oktay Gündoğdu carried out the photography process, fieldwork, literature review, creation of the first draft, preparation of the drawings and text editing. The processes of identifying comparative examples and

	transferring them to the text, archival research and shaping the final draft were carried out by Muhammet Fatih Acar. Both authors contributed to all stages of the study with a common consensus.
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

Cumhuriyetin ilanıyla birlikte Türkiye’de yeni bir süreç başlamış ve ülke çapında köklü reformlar hayata geçirilmiştir. Bu reformlardan bir tanesi de eğitim alanında gerçekleştirilen modernleşme hareketi olmuştur. Çorum’da dönemin Valisi Cevdet Bey öncülüğünde kent kültür hayatına katkı sağlayacak yeni bir kütüphane kurulması için çalışmalar başlatılmıştır. Söz konusu projenin temel odak noktasını, kütüphane binasının inşası oluşturmaktadır. 1923 yılında inşasına başlanan bu yapı, zaman içerisinde Çorum'un kültürel, idari ve sosyal yaşamında önemli bir rol üstlenerek çeşitli kurumlara ev sahipliği yapmıştır. Mimari açıdan incelendiğinde, bina “Birinci Milli Mimarlık Akımının” etkilerini taşımakta olup dönemin ulusal ve modern mimari özelliklerini yansıtan önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bu yapı, erken Cumhuriyet dönemi mimari anlayışının yerel ölçekteki temsillerinden biri olarak hem işlevsel hem de sembolik değer taşımaktadır.

20. yüzyılın başlarında ortaya çıkan ve literatürde “Millî Mimari”, “Millî Mimari Rönesansı” ya da “Neo-Klasik Üslup” gibi farklı terminolojilerle tanımlanan “Birinci Ulusal Mimarlık Akımı” 1910’lardan itibaren belirginleşmiş ve 1930’lara kadar etkinliğini sürdürmüştür.¹ Bu akımın Osmanlı İmparatorluğu’nun sona ermesiyle birlikte gücünü yitirmesi beklenirken erken Cumhuriyet Döneminde, ulus-devlet inşası sürecinde millî kimlik oluşturma çabalarının yansıması olarak güç kazandığı gözlemlenmektedir. Bu dönemde mimari üretim, temelde Osmanlı ve Selçuklu mimari geleneklerinin taşıyıcı unsurları olan süsleme ve yapısal tekniklerin batı kökenli modern mimari prensiplerle sentezlenmesiyle şekillenmiştir. Böylece geleneksel ile modernin bir arada var olduğu özgün mimari dil ortaya çıkmıştır.² Akımın karakteristik özelliklerini yansıtan önemli örneklerden biri de 1933 yılında “Çorum Halkevi” olarak işlevlendirilen Taş Bina’dır. Dokuz farklı branşta kültürel ve sosyal faaliyetlerin yürütüldüğü bu yapı; cephe tasarımlarında, kemer sistemlerinde, pencere düzeni ve çıkmalarıyla mimaride yeni bir üslup ortaya koymuştur. Ayrıca çini süslemeler, bitkisel ve geometrik motifler yapıların belli bölümlerinde kullanılmıştır.

Cumhuriyet ideolojisinin toplum genelinde yaygınlaştırılması amacıyla kurulan Halkevleri, bu dönemde yaşanan birçok yenilik arasında önemli bir yer tutmaktadır. 1927 yılında Türk Ocaklarının kapatılmasının ardından Halkevlerinin kuruluş süreci başlatılmıştır. Atatürk ilkeleri doğrultusunda gönüllülük esasına dayalı olarak faaliyet gösteren Halkevleri, halkı toplumsal ve kültürel alanlarda bilinçlendirmeyi ve eğitmeyi amaçlamıştır. Bu çerçevede köycülük, güzel sanatlar, dil, bilim ve gezi gibi çeşitli çalışma

¹ Sibel Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Mimari Kültür* (İstanbul: Metis Yayınları, 2002), 31.

² Esra Yıldız - Özge Parlak, “Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi Kamu Yapıları”, *Social Sciences Studies Journal (SSS Journal)* 4/24 (Kasım 2018), 4931.

kolları aracılığıyla halkın çok yönlü gelişimi hedeflenmiştir.³ Çorum Halkevi, 1933 yılında taş binada faaliyete geçmiş ve dokuz ayrı kolda çalışmalarını sürdürmüştür. Kuruluşundan itibaren şehrin kültürel ve sosyal yaşamına önemli katkılar sağlayan Çorum Halkevi, yerel halkın eğitimine ve kültürel etkinliklere katılımına zemin hazırlamıştır. Ancak 1950'li yıllarda çok partili siyasal yaşama geçilmesi ve iktidar değişikliğiyle birlikte Halkevleri kapatılmıştır. 1960 darbesinin ardından söz konusu taş bina Çorum Belediyesi'ne tahsis edilmiş ve bu durum günümüze dek sürmüştür.

Çorum'daki sanat ve mimarlık tarihi araştırmaları çoğunlukla Cumhuriyet öncesine odaklanmaktadır. Bu çalışma, kamu yapısı olan taş binayı tarihçesi, mimari özellikleri ve süslemeleriyle ele alarak, yapının dönemi içindeki konumu ile Çorum'un şehirleşmesindeki rolünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. İlk aşamada yapı ile ilgili kapsamlı literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Devamında, arşiv belgeleri incelenerek yapının tarihçesi ve mimari özelliklerine ilişkin özgün bilgilere ulaşılarak yapıya ait plan, kesit ve görünüş çizimleri hazırlanmıştır. Ayrıca yapının güncel durumu genel ve detay fotoğraflarla belgelenerek tarihi fotoğraflarla da karşılaştırma imkânı sağlanmıştır.

1. Yapının İnşa Süreci ve Kullanımı

Çorum İli Merkez İlçesi Yeniyol mahallesinde 432 ada 1 parselde, 40°32'59.6"N 34°57'16.7"E koordinatlarında yer alan ve 527,50 m² tapu alanıyla Çorum Belediyesi mülkiyetine ait olan yapı, 21.01.1983 tarihinde A-4063 sayılı kararla korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. Günümüzde Saat Kulesinin doğusunda, Gazi Caddesi'nin güneyinde, boyuna dikdörtgen alana konumlandırılmıştır. Şehrin önemli aksları ve ana caddeleriyle bağlantıları olan yapının, kütsel olarak avlusu hariç 15,60x33,00m. ölçülerinde inşa edilmiştir.

"Taş Bina" olarak bilinen yapının inşası "Hususi İnşaat Komisyonu" önderliğinde 1923 yılında başlamıştır. Komisyon, Mutasarrıf Ahmet Cevdet Paşa, Eşraftan Tevfikzâde Nuri, Evkaf Müdürü Salim, Gökçeşmezâde Mahmud Ağa, Kâmil Hoca, Belediye Başkanı Ölçekoglu Hasan Ağa (1925-1927) ve Meclis İdare Başkanı İstanbulluzâde Sadık Efendi'den oluşmaktadır. Binanın sarı kesme taşları köylüler tarafından ücretsiz taşınmış, ustalar ise çoğu zaman gönüllü çalışmışlardır. 3 Ağustos 1925'te tamamlanan yapı, 5 Ağustos 1925'te dönemin Dahiliye Vekili Cemil Bey ve Sıhhiye Vekili Dr. Refik Bey'in katılımlarıyla açılmıştır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulü ve medreselerin kapatılmasıyla birlikte, Çorum'daki Süleyman Fevzi Paşa, Müftü Ahmet Fevzi Efendi ve Hacı Hasan Paşa kütüphaneleri birleştirilerek Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı İl Halk Kütüphanesi haline getirilmiştir. Süleyman Fevzi Paşa Kütüphanesi'nden 600, Müftü Ahmet Fevzi Efendi Kütüphanesi'nden 3000 ve Hasan Paşa Kütüphanesi'nden 960 kitap yeni kurulan Millet Kütüphanesi'ne devredilmiştir. Ardından "Taş Bina" yalnızca kütüphane olarak değil farklı

³ İsmet Türkmen, *Kastamonu Halkevi ve Türkiye'nin Modernleşme Sürecine Katkıları (1932-1951)*, (Ankara: Berikan Yayınevi, 2013), 73-75.

alanlarda hizmet vermeye başlamıştır. 1927 yılından itibaren binada İl Halk Kütüphanesi'nin yanı sıra Meârif Müzesi, Türk Ocağı ve Muallimler Birliği gibi kurumlar da faaliyet göstermiştir.⁴

Şekil 1. Milli Kütüphane 01.02.1997 Tarihine Ait Hâkimiyet Gazetesi (Ş. Erzen Arşivinden).

1925 yılına ait bir gazete nüshasında yer alan görselde, Çorum'da inşa edilen Millî Kütüphane binasına ait üst ve alt levhalar okunmuş ve açılış törenine ilişkin bilgilere ulaşılmıştır. Yapının üst katında yer alan levhada “Millî Kütüphane 1341 (1925)” ibaresi yer almakta olup, levhada yer alan bilgiler kütüphanenin inşa tarihini ve kurumsal kimliğini belgelemektedir. Alt bölümdeki levhada ise “Emrullah Efendi Mahdumu, Ömer Ticaret Hanesi” ifadesi bulunmaktadır. Binanın açılışında, Çorumlu Hoca Kâmil Efendi kütüphanelerin önemine vurgu yapan şu sözleri söylemiştir.

.... Kütüphanelerde beşeriyetin âlâmina ağılayan gözler vardır. Kütüphanelerde zulme karşı kanayan kalpler vardır. Kütüphanelerde uluhiyete doğru yükselerek açılmış müstakil yollar vardır. Kütüphanelerde beşeriyetin mürebbei hakikisi mürşid-i maddi ve manevi olan kitaplar vardır.⁵

Bu levhaların okunmasını, Çorum'un önemli şahsiyetlerinden Abdulkadir Ozulu gerçekleştirmiştir. Fotoğrafın sağ tarafında bulunan elektrik direği, tarihlendirmek için önemlidir. Çünkü 1923-1926 yılının belediye başkanlığını yapan Benderlioğlu Nuri Efendi şehre elektrik getirmek için çalışmalarda bulunmuştur. Bu kapsamda ilk faaliyetleri

⁴ Mehmet Mahfuz Söylemez, “Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde Bulunan İslâm Tarihi ile İlgili Yazmalar I”, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 ya(2002), 294-295.

⁵ Mehmet Mahfuz Söylemez, *Hakimiyet Gazetesi*, “Millî Kütüphane 1341 (1925)” (01.02.1997), *Gazete Eki* 1.; Remzi Karadurak, *Harf İnkılabının Çorum Basınındaki Yansımaları* (Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 44-45.

arasında 30 Beygirlik Berliet marka benzinli kamyon motoru temin edilmiş ve basit tesisat sistemiyle kentin sokakları aydınlatılmıştır. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte mevcut elektrik altyapısı yetersiz kalmış ve Belediye Başkanı Pertev Bey, 1935 yılında bu sorunu çözmek için girişimlerde bulunmuştur.⁶

Şekil 2. Çorum Saat Kulesi ve Genel Görünüm (Türk Tarih Kurumu Arşivi).

Çorum'un eğitim ve kültür tarihindeki önemiyle öne çıkan ve halk arasında "Taş Bina" olarak bilinen yapı, dönemin mimari anlayışına uygun sade ve işlevsel tasarımıyla şehre gelenleri karşılayan ilk yapılardan biri konumundadır. Binanın alt katı, gelir elde etmek amacıyla kiraya verilmiş; üst katında ise büyük bir konferans salonu ile çoğunluğu klasik eserlerden oluşan bir kitap odası yer almıştır. Aynı katta faaliyet gösteren Muallimler Birliği için bir oda tahsis edilmiş, buradan geçilen genişçe bir başka oda ise Meârif Müzesi olarak düzenlenmiştir. Söz konusu müzede, eser sayısı sınırlı olmakla birlikte, Çorum ve çevresinde keşfedilen arkeolojik buluntular ve değerli taşlar sergilenmiştir. Ayrıca Türk Ocağı da belirli bir dönem bu yapıda faaliyet göstermiş; yüksek üye sayısı ve gece geç saatlere kadar açık kalması sayesinde halkla bütünleşmeyi başarmıştır. Taş Bina, kuruluşunun ilk yıllarından itibaren halkın maddi ve manevi katkılarına karşılık gelen önemli bir kültürel merkez hâline gelmiştir.⁷

1931 yılına ait belgelerde yapının üst katında dört oda ve bir salonun; alt katında ise üç dükkânın bulunduğu kayıt altına alınmıştır. Kütüphane faaliyetleri için üst katta iki oda ayrılmış, bu odalardan biri kitap dolaplarıyla donatılmış, diğeri ise toplantı salonu olarak

⁶ İlhan Tekeli, "1923-1950 Döneminde Çorum'daki Gelişmeler", 5. *Hitit Festivali Komitesi Çorum Tarihi* (Ankara: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları: 2023), 4/256-259.

⁷ Mehmet Mahfuz Söylemez, "1927'nin Çorum'u", *Hakimiyet Gazetesi* (22.11.2000), 2.

kullanılmıştır. Binanın alt katı, Evkaf İdaresi'ne gelir temini amacıyla kiralanmış olup, arşiv belgelerinde alt katın dörtte bir hissesinin Evkaf İdaresi'ne ait olduğu bilgisi yer almaktadır.⁸ Üst katta Millî Kütüphane ile Halk Fırkası'nın faaliyet gösterdiği, fırkanın ise alt kattaki Evkaf hisselerini satın alarak yapının mülkiyetini tek elde toplamak ve kütüphaneye daha geniş bir alan sağlamak amacıyla girişimlerde bulunduğu görülmektedir. Bu çerçevede, 18 Temmuz 1935 tarihinde Ankara ile resmî yazışmalar gerçekleştirilmiş, nihayetinde 5 Ocak 1938 tarihli belgeden anlaşıldığı üzere Evkaf İdaresi'ne ait hisse 1500 liraya satın alınmış ve yaklaşık 70-80 bin liraya mal edilen bina, Halk Fırkası'na devredilmiştir.⁹ Aynı belgede, yapının çevresinde bir park veya bahçe ihtiyacının bulunduğu, bu amaçla çevresindeki yıkık ve harap yapıların istimlak edilmesine karar verildiği ve bu istimlak işlemleri için 10.000 lira kaynak gerektiği ifade edilmektedir.¹⁰

Binada kütüphane hizmetlerini sürdüren önemli şahsiyetlerden biri, Hafız-ı Kütüb unvanına sahip Eşref Ertekin Bey'dir. Ertekin'in kişisel notlarından, 1927-1933 yılları arasında kütüphanenin yapının üst katında hizmet verdiği, bu dönemde kendisinin kitap kayıtlarıyla ilgilendiği anlaşılmaktadır. Ayrıca dönemin Maarif Müdürü Vehbi Bey'in Fransızca dersleri vermesi, Halkevi'nin kurulmasından önce de yapının bir eğitim alanı olarak işlev gördüğünü ortaya koymaktadır. 1933 yılında Halkevi'nin açılmasıyla birlikte, 1935 yılında kütüphane binanın alt katına taşınmış ve girişteki iki odada faaliyet göstermeye başlamıştır. Ancak koleksiyonun genişlemesiyle birlikte, ilerleyen süreçte kütüphanenin mevcut alanı yetersiz kalmış ve farklı bir binaya taşınması gündeme gelmiştir.¹¹ Geçici olarak İnkılap İlkokulu binasına taşınan kütüphane, kısa bir süre sonra yeniden Taş Bina'ya dönmüş; ancak bu sırada Hükûmet Konağı'nın yanması nedeniyle binada kütüphaneye ayrılan oda sayısı ikiye düşmüştür. Bu sorunun çözümüne, dönemin Belediye Başkanı Baha Çorbacıoğlu'nun girişimiyle yapılan bina genişletme çalışmaları katkı sağlamıştır. Kütüphane, zaman içerisinde farklı mekânlara taşınmış; 1963 yılında Hasan Paşa Kütüphanesi binasına nakledilmiştir.¹² Hasan Paşa Kütüphanesi, nüfusun artması ve kütüphanenin yetersiz kalması gibi sebeplerden dolayı 1991 yılında İl Halk Kütüphanesi olarak Mimar Sinan Mahallesinde kurulmuştur. 2022 yılında Çorum Belediyesi'nin yeni hizmet binasına taşınmasıyla boşalan Taş Bina'nın alt katında yeniden Millet Kütüphanesi açılması kararlaştırılmış; bu doğrultuda başlatılan restorasyon

⁸ Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), *Cumhuriyet Halk Partisi [490-1-0-0]*, No. 1690 Gömlek No. 872 Varak No. 174.

⁹ BCA, [490-1-0-0], No. 1690 Gömlek No. 872 Varak No. 163.

¹⁰ BCA, [490-1-0-0], No. 1690 Gömlek No. 872 Varak No. 66.

¹¹ Meral Demiryürek - Abdulkadir Ozulu, *Eşref Ertekin'in Günlüklerinden Bir Zamanlar Çorum* (Ankara: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2020), 52-100. Bu çalışmanın sunduğu veriler Çorum kültürü adına önemli görülmektedir. Özellikle kütüphanede çalışan personellerin isimleri, görevleri, durumları ve binada yürütülen faaliyetler betimleyici anlatımla verilmiştir.

¹² *Çorum İl Yıllığı* (Ankara: Dönmez Ofset, 1968), 193.

çalışmaları 2023 yılında tamamlanmış ve kütüphane yeniden halkın hizmetine sunulmuştur.

Şekil 3. Çorum Taş Bina (Ş. Erzen Arşivinden).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun ardından, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde gerçekleştirilen inkılaplar, toplumsal dönüşümün her alanında etkili olmuştur. Bu kapsamda, halkın sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda gelişimini desteklemek amacıyla kurulan Halkevleri, Cumhuriyet ideolojisinin toplum nezdinde yerleşmesini hedeflemiştir.¹³ 10-18 Mayıs 1931 tarihlerinde toplanan Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Üçüncü Büyük Kongresi'nde alınan karar doğrultusunda, Halkevlerinin kurulması resmîyet kazanmış ve devletin imkânları doğrultusunda süreç hızlandırılmıştır. Bu girişim neticesinde, 19 Şubat 1932 tarihinde ülke genelinde eş zamanlı olarak 14 Halkevi açılmıştır.¹⁴

Halkevleri, Cumhuriyetin temel ilkeleri olan Cumhuriyetçilik, Halkçılık, Milliyetçilik, Devletçilik, Lâiklik ve İnkılapçılık esaslarına dayalı olarak faaliyet göstermiş; vatandaşların bu ilkeler doğrultusunda bilinçlendirilmesi ve toplumsal birlikteliğin sağlanması amaçlanmıştır. Halkevlerinde, bireylerin ilgi, yetenek ve ihtiyaçlarına uygun çeşitli faaliyet alanları belirlenmiştir. Bu faaliyet alanları; "Dil, Tarih ve Edebiyat, Güzel Sanatlar, Temsil (Tiyatro), Spor, Toplumsal Yardım, Halk Dershanesi ve Kurslar, Kütüphane, Köycülük, Müze ve Sergi" şubeleri şeklinde düzenlenmiştir.¹⁵ Bu gösterilen gayretin bir temsilcisi de Çorum Halkevi olmuştur. 24 Şubat 1933' de Vali Arif Hikmet Bey'in öncülüğünde taş binada açılan halkevi, beş farklı kolda çalışmalarına başlamıştır. Halkevi, 921 erkek ve 47 kadın olmak üzere toplam 968 üyeden oluşmaktaydı. Dil-Tarih Kolu, Köycülük Kolu, Sosyal Yardım Kolu,

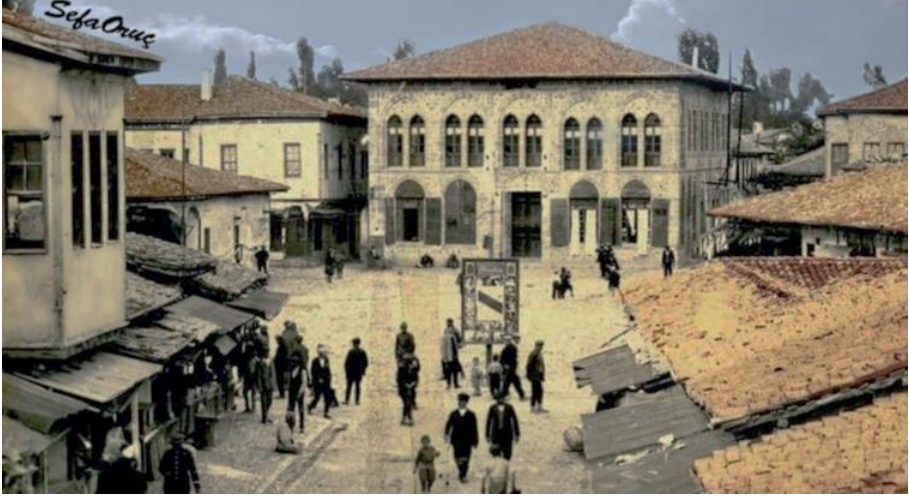
¹³ Anıl Çeçen, *Halkevleri* (Ankara: Gündoğan Yayınları, 1990), 111-112.

¹⁴ Adem Kara, *Cumhuriyet Döneminde Kalkınmanın Mîhenk Taşı Halkevleri (1932-1951)* (Ankara: 24 Saat Yayıncılık, 2006), 21-23.

¹⁵ Halkevleri Talimatnamesi, Cumhuriyet Halk Fırkası (1932), 5-6.

Spor Kolu ve Güzel Sanatlar Kolu olmak üzere 5 farklı şubesiyle çalışmalarına başlayan halkevi, şubeleriyle genel merkez tarafından belirlenen hedefler doğrultusunda halka eğitim ve kültür gibi alanlarda önemli hizmetler vermekteydi.¹⁶

Şekil 4. Çorum Taş Bina 1930'lu Yıllar (Çorum Kent Arşivi: 2024).

Çorum Halkevinin açıldığı günün tanıklarından Eşref Ertek günlüklerinde o günün hareketliliğini ayrıntılı biçimde şu şekilde aktarmıştır: “Bu sabah kalkıp doğru kütüphaneye gittim. Halk Fırkası erkânı halkevi açılacak diye dehşetli faaliyet gösteriyor. Salona 400-500 sandalye doldurdular. Duvarlara firetraf halı çektiler. Dehşetli süslediler.(...).”¹⁷ Açılış için hazırlık komitesi kurulmuş, büyük salondaki soba kaldırılmıştır. Salon; tablolar, halılar, fotoğraflar, yerli dokumalar ve bayraklarla süslenmiştir. Diğer odalar da açıldığı halde insanlar binaya sığmamış, binanın çevresi insanlarla dolmuştur.¹⁸ Hazırlıklarda dikkat çeken uygulama ise süslemelerdir. Bu veriler Çorum’un 1933 yılında bir kamu kurumunun açılışında sanata ayrılan alanın örneklenmesi ve kültürdeki yerinin anlaşılması için önemlidir.

Çorum Halkevi’nin başkanlığını Cumhuriyet Halk Fırkası İdare Heyeti Üyesi Ölçekoğlu Hasan Bey üstlenmiştir. Halkevinin şube faaliyetleri şu şekilde organize edilmiştir:

¹⁶ Muzaffer Gündoğar, *Çorum Halkevi ve Çorumlu Dergisi* (Ankara: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2022), 10-11.

¹⁷ Demiryürek – Ozulu, *Eşref Ertekin’in Günlüklerinden Bir Zamanlar Çorum*, 100-101.; Altuğ Ortakçı, “Halkevlerinde Yapılan Köy Gezilerine İçerden Bir Bakış: Eşref Ertekin’in Günlükleri”, *Abdulkadir Ozulu’ya Armağan*, ed. Turhan Candan vd. (Ankara: Dumat Ofset, 2018), 125.

¹⁸ *Çorum Gazetesi*, “Çorum Halkevi” (1 Mart 1933), 1-2.

Köycülük Şubesi: köylüyle şehirli arasındaki sınırı kaldırarak kaynaştırmayı hedeflemiştir. Köylülere okuma-yazma öğretmek, Cumhuriyet ideolojisini anlatmak için gayret göstermişlerdir. Şubenin Reisliğini Veli Paşaoğlu Şevket Bey yapmaktaydı.

Dil-Edebiyat-Tarih Şubesi: Yerel ağızdan öz Türkçe kelimelerin derlenmesi çalışmalarını yürütmüştür. Şube başkanlığı görevini Maarif Müdürü Mahmut Bey üstlenmiştir.

İçtimai Yardım Şubesi: Yoksul ve ihtiyaç sahibi bireylere yardım sağlamak amacıyla faaliyet göstermiştir. Başkanlığını Çorum Müftüsü Mehmet Tevfik Efendi yürütmüştür.

Spor Şubesi: Çeşitli sportif etkinlikler ve yarışmalar düzenlemiş hem yerel hem de bölgesel düzeyde sporun gelişmesine katkı sunmuştur. Şube başkanlığı görevini Evkaf Müdürü Süleyman Bey yürütmüştür.

Güzel Sanatlar Şubesi: Resim ve müzik alanında eğitimler ve gösteriler organize etmiş; başkanlık görevini Orta Mektep Musiki Muallimi Osman Bey üstlenmiştir.¹⁹

Çorum Halkevi, kuruluşundan kapatılmasına kadar Çorum'da önemli çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalar arasında, 15 Nisan 1938'de yayına başlayan Dil ve Edebiyat komitesi tarafından yayınlanan Çorumlu dergisinden bahsetmek gerekmektedir. Dergi, ilk sayısını 15 Nisan 1938'de çıkarmıştır. Ağustos 1946'ya kadar yayın yapan dergi, 61. sayısıylayayın hayatına son vermiştir. Derginin konu başlıkları genel olarak Çorum Kültürünü yansıtan gelenekler, âdetler, sözler veya Çorum'da yaşamış önemli kişileri içermektedir. Bunun yanında önemli günler ve tarihler, tarihi eserler, halkevi gibi pek çok konu başlığı yer almıştır. Derginin yazarlarına bakıldığında, başlangıcından sonuna kadar her sayıda katkısı bulunan Eşref Ertekin'in öne çıktığı, Neşet Köseoğlu, Sadi Leblebici ve İhsan Sabuncuoğlu gibi birçok ismin dergiye önemli katkılarda bulunmuş, toplamda 92 yazarın dergide imzası yer almıştır.²⁰

¹⁹ Kara, *Halkevleri*, 152-156.

²⁰ Gündoğar, *Çorum Halkevi ve Çorumlu Dergisi*, 12-13.

Şekil 5. Çorum Taş Bina (İ. Gençkurt Arşivinden).

Çok partili siyasi hayata geçilmesiyle birlikte, 1950 yılında iktidara gelen Demokrat Parti döneminde Halkevlerine yönelik eleştiriler artmıştır. Bu çerçevede, 8 Ağustos 1951 tarihinde 5830 sayılı yasa ile Halkevleri ve Halkodalarının kapatılmasına karar verilmiş; taşınır malzemeler korunmadan yok olmuş, taşınmazlar ise Hazine'ye devredilmiştir.²¹ Çorum Halkevinin 22 Ağustos 1950 tarihinde, halkevinin eşyalarının bir odaya toplandığı, binanın tek el idaresine verileceği ve Tekel İdaresinin üst katta parti odalarına yerleşeceği ve alt katta bulunan kütüphane odalarından da kira talep ettiği kaynaklarda geçmektedir. Bu sebeple, Halkevlerinin kapatılmasına ilişkin kanun çıkmadan bir sene önce, faaliyetlerine son verdiği anlaşılmaktadır.²² 1951 yılında Çorum Halkevi'nin kapatılmasından sonra 1960'lı yıllara kadar binanın hangi amaçla kullanıldığı bilinmemektedir. 1960 yılında, Bina'nın Çorum Belediyesine tahsis edildiği anlaşılmaktadır. Çorum'da yeni belediye binasının açılmasıyla, 2022 yılında taş binanın alt katının yeniden kütüphane olarak hizmet vermesi için çalışmalara başlanılmış ve 2023'te kütüphane açılmıştır. Yapının üst katı günümüzde belediye başkanlığına ait makam odası olarak kullanılmaktadır.

²¹ Yavuz Özdemir - Elif Aktaş, "Halkevleri (1932'den 1951'e)", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 45 (2011), 259-260.

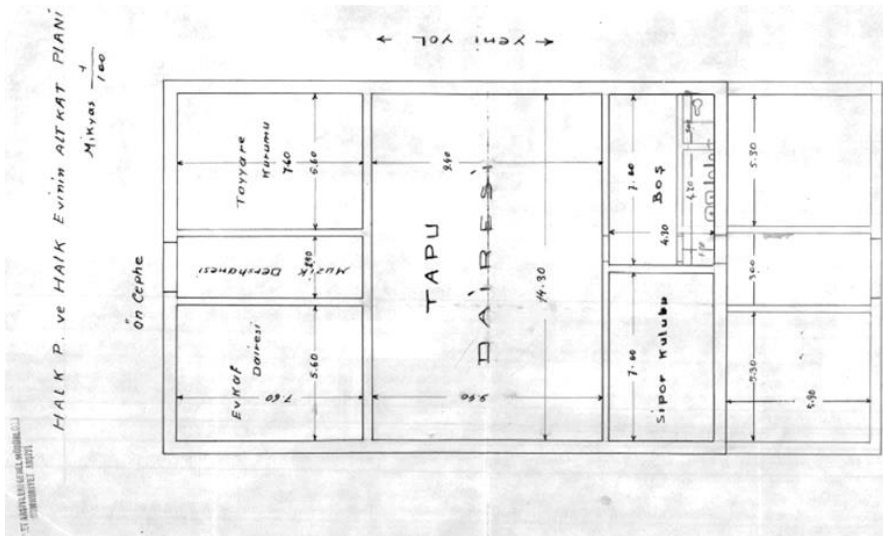
²² Demiryürek - Ozulu, *Günlüklerinden Bir Zamanlar Çorum*, 274.

2. Yapının Mimari Özellikleri

2.1. Plan Özellikleri

Doğu-batı doğrultusunda 33x15,60m. ölçülerinde dikdörtgen planlı olarak inşa edilen yapı; bodrum, zemin ve birinci kat olmak üzere üç kattan oluşmaktadır. 1938 yılında yapının doğu bölümüne bitişik çift kanatlı merdiven, sığınak tarzında bir bodrum, birinci ve ikinci katlara da altı oda ilavesi yapılmıştır. Yapının bodrumu depo olarak kullanılmaktadır. Yapının doğu ve batı cephelerinde giriş kapısı bulunmakta olup günümüzde sadece doğu kapısı aktif olarak kullanılmaktadır. 1935 ve 1938 yıllarına ait zemin kat planları: Başkanlık Cumhuriyet Arşivlerinden; 2023 yılına ait çizimleri ise Çorum Belediyesinden temin edilmiştir. 1935 yılına ait planda, yapının kuzeyinden yeni yol (Gazi Caddesi) geçtiği görülmektedir. Zemin katın dörtte bir hissesi, evkaf idaresine kiraya verilmiştir. Yapıya doğu cephesinden giriş sağlandıktan sonra 2,50x7,60m. ölçülerinde müzik dershanesi yapılmış olup dershanenin kuzey tarafına, 5,60x7,60m. ölçülerinde evkaf dairesi; güneyinde ise aynı ölçülerde tayyare kurumu için odalar düşünülmüştür. Yapının orta bölümünde, 14,30x9,40m. ölçülerinde tapu dairesi yer almaktadır. Tapu dairesinin batısında iki oda işlenmiştir. Bu odalardan kuzeydeki, spor kulübüne aitken 4,30x7,60m. diğeri boş bir oda olup içinde lavabo bulunmaktadır. Yapının batı tarafına bitişik bulunan üç bölümün kullanım amacı bilinmemektedir.

Şekil 6. Taş Bina 1935 Yılına Ait Alt Kat Planı (Başkanlık Cumhuriyet Arşivi).

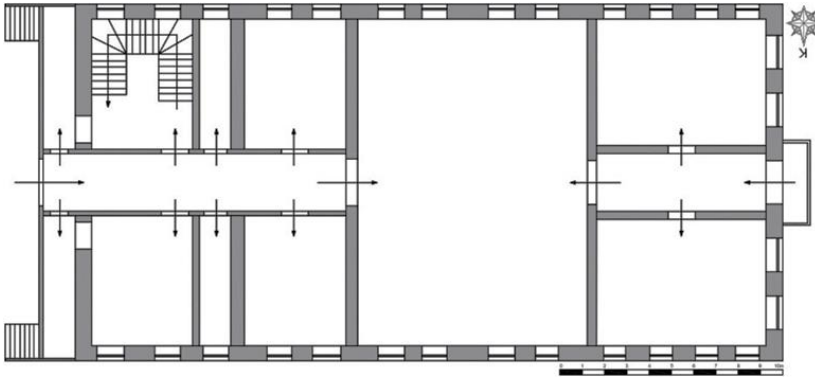

Şekil 7. Taş Bina Bodrum ve Doğu Tarafından Koridorun Görünümü (Yazara Aittir: 2025).

1938 yılına ait planda, yapının doğu bölümüne iki kanatlı merdiven ve iki oda ilave edilmiştir. Yapıya doğu kapısından giriş sağlandıktan sonra, 13,20x2,40m. Ölçülerinde koridor bulunmaktadır. Planda, yapının güneydoğu köşesinde bir merdiven daha olduğu görülmektedir. 4,50x5,80m. Ölçülerindeki bu bölüm, karşısında bulunan odayla aynı ölçülerdedir. Bu odadan sonra, eskiden tapu dairesi olarak kullanılan 14,60x10,20m. ölçülerindeki oda yer almaktadır.

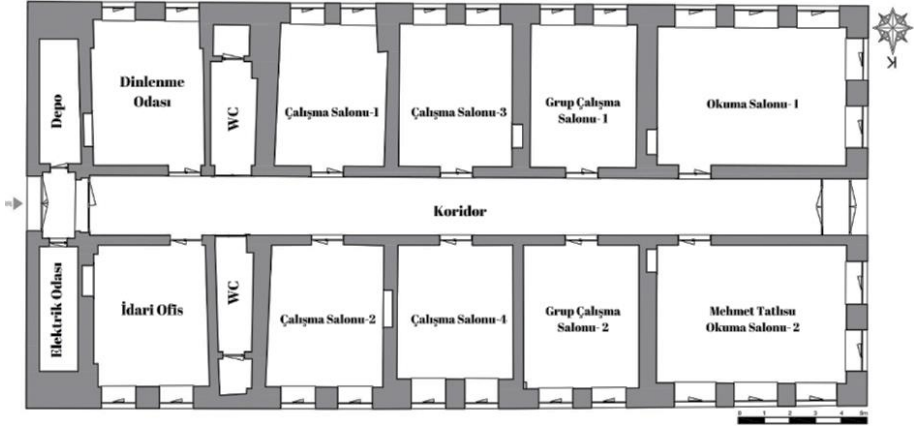
Şekil 8. Taş Bina 1938 Yılına Ait Alt Kat Planı (Başkanlık Cumhuriyet Arşivinden İşlenerek).

Yapının 2023 yılında hazırlanan planında doğu bölümünden giriş sağlandıktan sonra, güneydoğu köşesinde bulunan bölüm bodruma inmekte, kuzeydoğu köşesi ise elektrik odası olarak kullanılmaktadır. Doğu-batı doğrultusunda uzanan koridor 31,40m. boyutlarındadır. Yapının güneydoğu tarafında bulunan dinlenme salonu; 4,40x5,70m. karşısında bulunan idari ofis ise 4,40x5,55m. ölçülerindedir. Koridor boyunca bir birlerinden farklı ölçülerde dört çalışma odası, grup çalışma salonları(4,50x5,60m.) ve okuma salonları(7,40x5,40m.) bulunmaktadır. Okuma salonlarından birine Mehmet Tatlısu ismi verilmiştir.²³

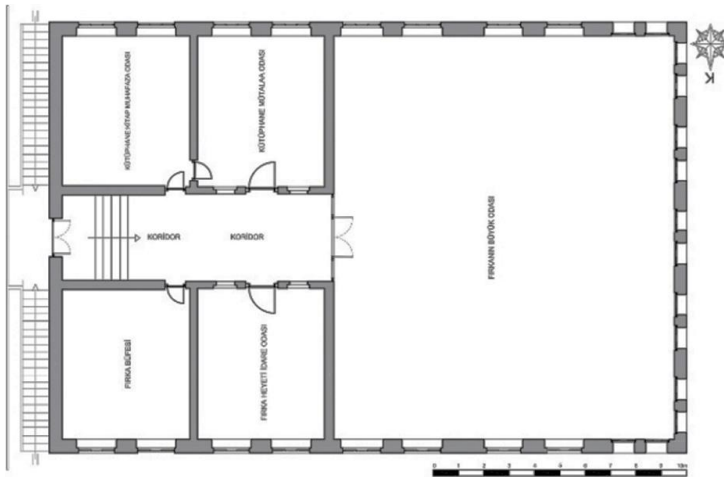
²³ Emekli Öğretim Görevlisi Mehmet Tatlısu, Çorum Belediyesine kitaplarını bağışlaması üzerine Millet Kütüphanesinde bir odaya adı verilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bk. Çorum Belediyesi, "Mehmet Tatlısu, Kütüphanesini Belediyeye Bağışladı" (Erişim 17 Kasım 2025).

Şekil 9. Çorum Taş Bina 2023 Alt Kat Planı (Çorum Belediyesi: 2024).

Başkanlık Cumhuriyet Arşivlerinden temin edilen 1931 yılına ait planda, yapının doğu bölümünde üst kata giriş için iki kanatlı, 21 basamaklı bir merdiven bulunmaktadır. Yapıya giriş sağlandıktan sonra, 3,40x10,50m. boyutlarındaki koridora beş basamaklı merdivenle geçilmektedir. Üst katta dört odası ve batı tarafında büyük bir salonu vardır. Güneydoğu tarafında bulunan iki oda kütüphaneye ayrılmıştır. İki oda da 6x5m. ölçülerindedir. Bu odalardan güneydoğu köşesindeki oda, kitap muhafaza odası; yanındaki ise mütalaa(okuma ve inceleme) odasıdır. Karşısında bulunan iki odanın ölçüleri kütüphane odalarının ölçüleriyle aynıdır. Bu odalar; fırkaya ayrılmış odalardır. Kuzeydoğu köşesindeki oda; fırka büfesi yanındaki ise fırka heyet-i idare odasıdır. Üst katın batı tarafında bulunan 15,90x13,50m. ölçülerinde olan oda fırkanın büyük salonudur.

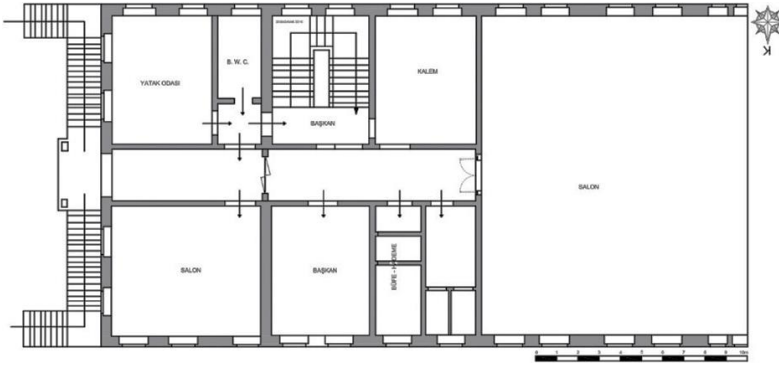
Şekil 10. Çorum Taş Bina 1931 Yılı Üst Kat Planı (Başkanlık Cumhuriyet Arşivinden İşlenerek).

1938 yılına ait planda ise yapı, genişletilmiş haliyle çizilmiştir. Merdivenin sahanlık bölümüne kadar yedi, giriş kapısına kadar 17 basamağı bulunmaktadır. Yapının üst katında bulunan pencereler 1,40m. genişliğindedir. Yapıya doğu cephesinden giriş sağlandıktan

sonra, 2,40x16,80m. ölçülerinde koridor bulunmaktadır. Güneydoğu köşesinde 4,60x6,00m. ölçülerinde yatak odası, yanında ise WC yer almaktadır. Yatak odasının karşısında, 6,20x6,00m. ölçülerinde salon ve batısında başkan odası yapılmıştır. 4,60x6,00m. ölçülerindeki başkan odasının karşısına 28 basamaklı, iki kanatlı merdiven işlenmiştir. Merdivenin bulunduğu alanın batısına, 4,70x6,00m. ölçülerinde özel kalem odası ve karşısına altı birimli büfe, hademe odası ve lavabolardan oluşan hizmet alanı oluşturulmuştur. Batı tarafına bitişik, 14,90x12,80m. ölçülerinde büyük salon, 1931 yılına göre boyut olarak küçülmüştür.

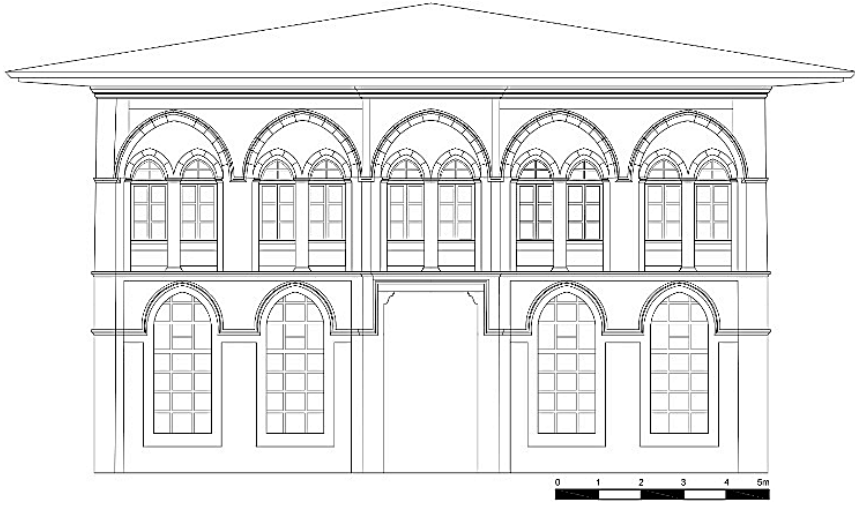
Şekil 11. Taş Bina 1938 Yılı'nın Üst Kat Planı (Başkanlık Cumhuriyet Arşivinden İşlenerek).

2.2. Cephe Özellikleri

Taş binanın cephe düzenine bakıldığında, dikkat çeken ilk uygulama kemer sistemleri ve silmelerdir. Batı cephesinde çifte kemer uygulaması, üst katta ikiz pencereleri içine alarak cephelerde hareketlilik sağlamıştır. Alt katın büyük pencere düzenlemesi dönemin yaygın pencere tasarımını yansıtmaktadır. Silmeler batı cephesinde kemerlerde, kat arasında ve çatı silmesinde bulunmakta ve cephelerin tamamını dolaşmaktadır. Batı cephenin silme, paye ve pencere kompozisyonunu kuzey ve güney cephelerde devam etmiştir. Diğer cephelerde düz kemerli pencereler tasarlanmıştır. Doğu bölümü sonradan eklendiği için bu bölümde kullanılan malzemeler yapıyla birlikte çalışmadığı gözlemlenmiş ve tahribata yol açmıştır.

Şekil 12. Taş Bina Batı Cephe Kesit (Yazara Aittir: 2025).

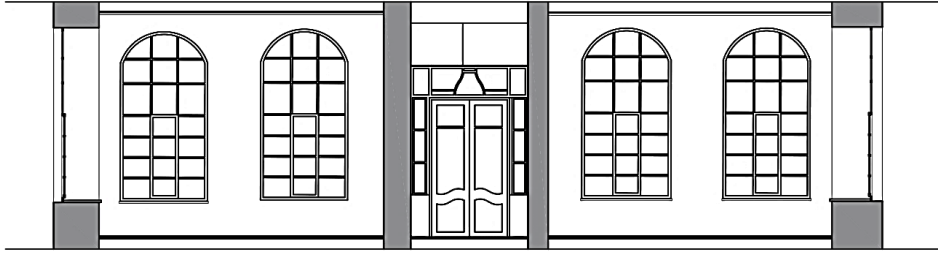
Şekil 13. Taş Bina Kuzey ve Güney Cephe Kesitleri (Yazara Aittir: 2025).

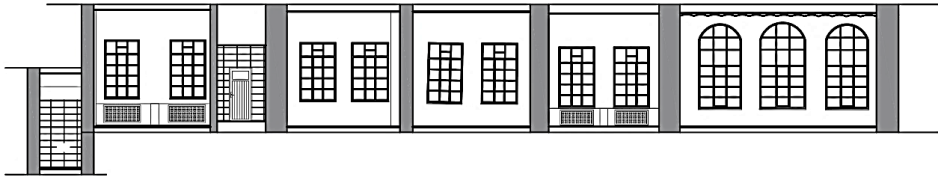
Yapı, 1925 yılında kâgir malzeme ile inşa edilmiştir. Mimari tasarımında, dönemin karakteristik özelliklerini yansıtan sade bir cephe düzenlemesi benimsenmiştir. Cephelerde yatay ve düşey silmelerin yanı sıra, kemer uygulamaları ve kesme taşla inşa edilen kısımların yapı kütesinden çıkıntılı olarak tasarlanması, mimaride yatay ve düşey düzlemde hareketlilik sağlamaktadır. İki kattan (zemin + birinci kat) oluşan yapı, doğu-batı doğrultusunda uzanmaktadır. Kuzey cephesi Gazi Caddesi'ne açılmakta, batı cephesinin önünde ise küçük bir bahçe ile bazı ticari birimler yer almakta ve bu cephe Saat Kulesi'ne yönelmektedir. Batı ve güney cepheler, ara sokaklara bakmakta olup çevresi kentsel ticari

dokuyla çevrilidir. Doğu cephesinde iki, batı cephesinde ise bir giriş kapısı bulunmaktadır. Yapının üzeri kırma çatı ile örtülmüş olup çatı örtüsü kiremit malzeme ile tamamlanmıştır. Saçaklar, yapının genel kütlesine oranla geniş tutularak tasarımda oran ve denge unsuru gözetilmiştir. Yapı bünyesinde toplam 68 pencere yer almakta olup, bu açıklıklar iç mekânlara doğal aydınlatma sağlamaktadır.

Şekil 14. Taş Bina Batı Cephe, Alt Kat Kesit (Çorum Belediyesi: 2024).

Şekil 15. Taş Bina Kuzey Cephe Alt Kat Kesiti (Çorum Belediyesi: 2024).

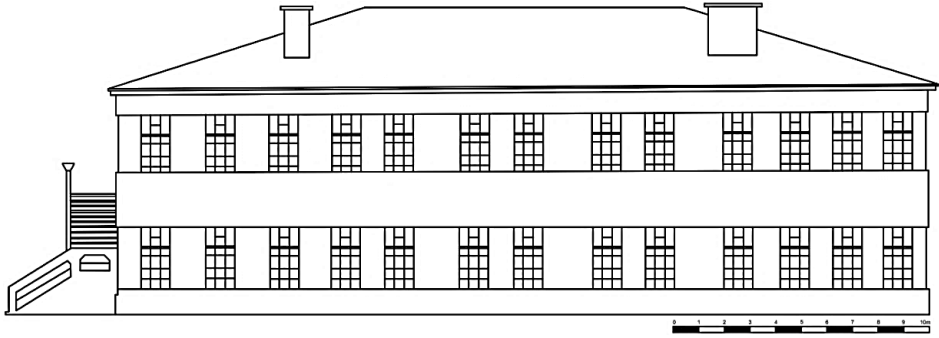
Arşiv belgelerinden elde edilen 1938 yılına ait kesit çizimleri incelendiğinde, yapıdaki pencere formlarının orijinal durumlarını yansıtmadığı anlaşılmaktadır. Bu durum, söz konusu dönemde bazı mimari unsurlarda değişiklik ya da bozulmaların meydana gelmiş olabileceğini düşündürmektedir. Doğu cephesine ilişkin kesitte, üst kat girişinin üzerine bir saçak eklenmesinin planlandığına dair bir not yer almakta; ancak mevcut yapıda böyle bir saçığın uygulanmadığı anlaşılmaktadır. Batı cephesine ait kesitte ise, alt kat giriş kapısının üst kısmında dikdörtgen formulu bir çıkıntı görülmektedir. Bu mimari elemanın balkon işlevi görmüş olabileceği değerlendirilmiştir. Yan cepheden alınan kesit analizine göre, alt katta 12, üst katta ise 13 pencere açıklığı yer almaktadır. 1938 yılında yapının alt katında Evkaf Dairesi'ne bağlı mağazaların bulunması nedeniyle yapıda bazı fonksiyonel düzenlemelere gidilmesi gerekmiş; bu doğrultuda tadilat yapılması ve yapının kullanım amacına uygun hale getirilmesi planlanmıştır. Söz konusu tadilatın gerçekleştirilmesi için dönemin şartlarında 10.000 liralık bir bütçeye ihtiyaç duyulduğu belgelerde belirtilmiştir.²⁴

²⁴ BCA, [490-1-0-0], No. 1690 Gömlek No. 872 Varak No. 108.

Şekil 16. Taş Bina Batı ve Doğu Cephe Görünüşü (Başkanlık Cumhuriyet Arşivinden İşlenerek).

Şekil 17. Taş Bina Kuzey Cephe (Başkanlık Cumhuriyet Arşivinden İşlenerek).

Yapının batı cephesi yaklaşık 16,90 metre genişliğindedir. Bu cephede, zemin katta dört sivri kemerli pencere yer almakta olup bu açıklıklar üst kattaki pencerelere oranla daha büyük ölçülerdedir. Birinci katta ise her biri yaklaşık 1m. genişliğinde olan, sivri kemerli ikili düzende toplam 10 pencere bulunmaktadır. Zemin kat ile birinci kat arasına yatay bir kat silmesi uygulanarak iki kat mimari olarak ayrıştırılmış; bu düzenleme yapıya yatayda bir denge unsuru kazandırmıştır. Pencere açıklıkları, kemerleri çevreleyen silmeler, cephe yüzeylerinde plastik etki oluşturarak mimari harekete katkı sağlamıştır. Batı cephenin orta aksında, düz kemerli, çift kanatlı yaklaşık 2 metre genişliğinde giriş kapısı yer almaktadır. Arşiv belgeleri ve yapıya ait eski fotoğraflardan elde edilen bilgiler doğrultusunda, yapının kuzeybatı köşesinde çeşme bulunduğu tespit edilmiştir. Ancak bu çeşme günümüze ulaşmamıştır. Yapının inşasında hem kesme taş hem de moloz taş malzeme kullanılmıştır. Moloz taşla örülen bölümler üzerine sıva ve boya uygulamaları yapılmış buna karşılık kesme taş kullanılan bölümler yapı kütlelerinden çıkıntılı olarak tasarlanmıştır.

Şekil 18. Çorum Taş Bina Batı Cephesi Genel Görünüm (Yazara Aittir: 2024).

Şekil 19. Çorum Milli Kütüphane 1930'lu Yıllar (Ş. Erzen Arşivinden).

Yapının Kuzey cephesi Gazi Caddesi'ne açılırken, güney cephesi ise ticari yapılarla çevrili durumdadır. Zemin katta toplam 12 pencere yer almakta olup bunların dokuzu dikdörtgen formlu ve düz kemerli, üçü ise sivri kemerli olarak tasarlanmıştır. Üst katta ise 13 pencere bulunmaktadır; bunların 11'i dikdörtgen, ikisi ise sivri kemerli ve ikiz düzende inşa edilmiştir.

Şekil 20. Taş Bina Güney Cephesi Genel Görünüm (Yazara Aittir: 2024).

Şekil 21. Taş Bina Kuzey Cephesi Genel Görünüm (Yazara Aittir: 2024).

Kuzeybatı ve güneybatı köşelerinde pencere düzeni devam ettirilmiş, ardından dikkörtgen formlu düz kemerli açıklıklara geçilmiştir. Kuzey ve güney cephelerde, üst kat pencere aralarında sıvalı moloz taş kullanılırken zemin katta bu aralıklar kesme taş malzemeyle oluşturulmuştur. Sade tasarıma sahip bu cephelerde batı cephedeki kompozisyonun kuzeybatı ve güneybatı yönlerinde devam ettirilmesi yapıya hareketlilik kazandırmıştır. Doğu cephesine geçiş noktasında yer alan ve sonradan eklendiği anlaşılan altı pencereli bölüm, cephe bütünlüğünü bozmakta ve simetri hatasına neden olmaktadır. Üst kat pencereleri, yapının genelinde yatay ve düşey silmelerle çerçevelenmiş ancak payelere bitişik şekilde yerleştirilmemiştir. Sonradan eklenen bölümde hem pencere yerleşiminde hem de silme düzeninde simetri bozuklukları gözlemlenmektedir. 1970’li yıllara ait görsel kaynaklarda, kuzey cephesinde “Belediye” ibaresinin yer aldığı ve pencerelerin beyaz renkte boyandığı görülmektedir.

Şekil 22. Kuzeydoğu ve Güneydoğu Pencere Detay Görünümü (Yazara Aittir: 2024).

Şekil 23. Belediye Binası 1970'li Yıllar (Çorum Belediyesi Kent Arşivi: 2024).

Doğu cephesinin yapıya 1938 yılında eklendiği, arşiv belgelerinden ve plan analizlerinden anlaşılmaktadır. 1931 yılına ait planda bu bölüm yer almamakta, 1938 yılına ait planda ise yapının doğuya doğru genişletildiği görülmektedir. Dolayısıyla doğu cephesine ait bölümün 1931-1938 yılları arasında inşa edildiği değerlendirilmektedir. Bu cephede, üst kata dışarıdan ulaşım sağlamak amacıyla iki kollu, sahanlıklı bir merdiven tasarlanmıştır. Üst katta dört pencere ve kat silmeleri yer almaktadır. Alt kat giriş kapısının sağında ve solunda daire formu iki pencere yer almakta, kapının yanlarında ise sütunçe uygulamaları görülmektedir. Üst katın doğu yönündeki kapısı bakır malzemeden yapılmış olup, giriş alınlığında bitkisel bezemeler içeren çini süslemeler uygulanmıştır. Merdiven korkuluklarında yer alan plastik rölyeflerin yapıya sonradan eklendiği eski fotoğraflardan anlaşılmaktadır. Bununla birlikte, 1950'li yıllara ait bir fotoğrafta, kuzey cephesinin alt katında dükkân kapıları ve kepenklerin bulunmaktadır.

Şekil 24. Taş Bina Doğu Cephesi Genel Görünüm (Yazara Aittir: 2024).

Şekil 25. 1950'li Yıllar Taş Bina Kuzeydoğu Cephesi Genel Görünüm (M. Alın Arşivinden).

Şekil 26. Doğu Cephesi Üst Kat Giriş Kapısı Levhası (M. Alın Arşivi; Yazara Aittir: 2024).

3. Karşılaştırma ve Değerlendirme

3.1. Kütle-Konum İlişkisi

Cumhuriyet öncesi döneme ait şehir planlamaları incelendiğinde, kent dokusunun büyük ölçüde düzensiz, dar, kıvrımlı ve çıkmaz sokaklardan oluştuğu gözlemlenmektedir. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte, özellikle kamusal yapılar üzerinden yürütülen yeni şehircilik politikaları doğrultusunda kent planlamasında köklü değişikliklere gidilmiştir. Modern şehircilik ilkeleri çerçevesinde, ana ulaşım arterlerinin kamu yapılarından geçirilmesi ve kent içi ulaşımın kolaylaştırılması hedeflenmiştir.²⁵ Bu doğrultuda Taş Bina'nın konumlandırıldığı alanın saat kulesi, ulu cami ve çarşılar gibi şehrin önemli arterlerinde yer aldığı görülmektedir. Bu açıdan şehirleşme sürecini yönlendiren mekân olarak işlev görmüştür. 1923 yılında inşa edilen bu yapıyla birlikte Çorum'da kentleşme sürecinde belirgin dönüşümler yaşanmıştır. Bu dönüşümlerin anlaşılabilmesi açısından 1923 öncesi kent yapısının değerlendirilmesi önem arz etmektedir. 1892 yılına ait haritalar incelendiğinde, Çorum kentinin Murad-ı Rabi Ulu Cami çevresinde yoğunlaştığı, caminin etrafında akaratlar, çarşılar, medreseler, hanlar ve saat kulesi gibi yapılarla kentin şekillendiği anlaşılmaktadır. Yapıların birçoğu günümüze ulaşamamış olsa da söz konusu belgeler dönemin şehirleşme dinamiklerine dair veriler sunmaktadır.

Şekil 27. 1892 Yılına Ait Çorum Haritası (BOA)²⁶ ve Çorum Taş Bina ve Saat Kulesi Vaziyet Planı (BCA).

1930'lu yıllarla birlikte Çorum'da imar faaliyetlerinde belirgin bir artış yaşanmıştır. Bu dönemde harap ve fonksiyonunu yitirmiş yapılar ya yıkılmış ya da onarılarak yeniden işlevlendirilmiştir. Sokak ve yolların düzenlenmesiyle birlikte kentte daha sistematik bir kentsel yapı ortaya çıkmıştır.²⁷ Özellikle 1928 yılında Ağa Pazarı Meydanı'nda (bugünkü saat kulesi çevresi) yapılan kamulaştırmalar sayesinde alan genişletilmiş ve düzenlemeler gerçekleştirilmiştir. 1933-1936 yılları arasında Yeniyol Mahallesi'nde yürütülen planlama

²⁵ Yılmaz Can, *İslâm Şehirlerinin Fizikî Yapısı* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 2021), 112-113.

²⁶ Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), *Plan, Proje ve Krokiler [PLK.p]*, No. 785, Varak No. 1.

²⁷ Abdulkadir Dünder, "Bir Haritaya Göre XIX. Yüzyılın Sonlarında Çorum Şehri ve Mimari Yapıları", *Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu 1-3 Ekim 2004* (Çorum: TDV Yayınları, 2006), 228-229.

faaliyetleri sonucunda Gazi Caddesi açılmış, caddenin her iki tarafı da ağaçlandırılarak estetik ve işlevsel bir aks oluşturulmuştur.²⁸ 1930'lu yıllarda, Cumhuriyet'in yeni rejimi doğrultusunda şehir planlamalarının çağdaş ilkeler çerçevesinde gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Bu dönemde ya yeni kamu yapıları mevcut şehir merkezine inşa edilmiş ya da bu yapılar aracılığıyla yeni bir merkez oluşturulması amaçlanmıştır. Ana arterlerin bu kamusal alanlara bağlanmasıyla şehir içi ulaşım kolaylaştırılmış, yeni meydanlar ve geçiş alanları oluşturulmuştur. Bu süreçte Gazi Caddesi, Belediye Caddesi ve Atatürk Caddesi gibi yeni adlandırmalar yapılmış ve bu cadelere kamusal yapıların yerleştirilmesiyle modern bir kent kimliği kazandırılması amaçlanmıştır. Bu süreçte Halkevlerinin binaları da genellikle bu aksların üzerine inşa edilmiştir.²⁹

Okul yapıları, halkevleri, belediye binaları ve hükümet konakları gibi kamu yapılarının bu akslar üzerine yerleştirilmesiyle birlikte bazen yol düzenlemeleri yapıların ardından gerçekleştirilmiş bazen ise mevcut yollar doğrultusunda yapıların inşası planlanmıştır. Bu planlamalarla birlikte kentsel merkezlerin yönü yeni yapılan kamu yapılarının bulunduğu alanlara doğru kaydırılmıştır.³⁰ Çorum'daki Taş Bina inşasından sonra, şehrin merkez aksı bu bölgeye kaydırılmış ve Gazi Caddesi'nin oluşturulmasıyla yapı, kent merkezinin önemli bir parçası hâline gelmiştir. Söz konusu ana artere bağlı olarak düzenlenen tali sokaklarla şehir planlaması bu bölgede şekillendirilmiştir. Nitekim Taş Bina ve ona komşu Gazi Caddesi, günümüzde de gerek tarihî günlerde düzenlenen törenlerde gerekse özel yürüyüş ve organizasyonlarda kullanılmaktadır. Bu durum, erken Cumhuriyet Döneminden itibaren uygulanan planlı şehirleşme anlayışının günümüze kadar süregelen mekânsal ve sosyokültürel etkilerini göstermesi açısından dikkat çekicidir.

3.2. Plan Özellikleri

Taş Bina'nın plan özellikleri incelendiğinde, yapının farklı dönemlerde işlevsel ihtiyaçlara bağlı olarak değişime uğradığı ve özgün plan şemasının büyük oranda korunmadığı görülmektedir. Yapıya dair alt kata ait en erken tarihli plan 1935 yılına ait olup, bu belgede zemin katın düzensiz bir şekilde esnafa kiraya verildiği, dolayısıyla plan organizasyonunun işlevsel bütünlükten uzak olduğu anlaşılmaktadır. Bu dönem planında koridor sistemi belirgin şekilde tanımlanmamış ve odalar arasında doğrudan bir bağlantı sağlanamamıştır.

1938 yılında gerçekleştirilen müdahalelerle, koridorun uzatılması suretiyle mekânlar arası dolaşım kolaylaştırılmış, yapı işlevsellik açısından yeniden düzenlenmiştir. Bu

²⁸ Tekeli, "1923-1950 Döneminde Çorum", 4/257.

²⁹ Özge Parlak - Esra Yıldız, "Konya Devlet Tiyatrosu (Halkevi) Binasının Modern Mimarlık Mirası Kapsamında Değerlendirilmesi", *Türk İslâm Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 17/34 (Mart 2022), 237-238.

³⁰ Ayşe Durukan - Türkan Ulusu Uraz, "Cumhuriyetin Kültür Kurumu Olarak Halkevi Binaları", *İstanbul Teknik Üniversitesi Dergisi* 7/1 (Mart 2008), 41-42.

kapsamda yapıya bodrum kat ve altı yeni oda ilave edilmiş; böylece binada hizmet veren farklı kurumların artan mekân ihtiyacı karşılanmıştır. Günümüzde Tapu Dairesi olarak bilinen ve 9,40 x 14,30m. boyutlarında olduğu anlaşılan büyük mekân, sonraki dönemlerde bölünmüş; doğu-batı ekseninde uzanan koridorla tüm odaların bu ana koridora bağlanması sağlanmıştır. Bu düzenleme, alt katta plan düzensizliğini gidererek daha rasyonel bir iç mekân organizasyonuna imkân tanımıştır. Yapıdaki değişimler, yapının hem işlevsel hem de mekânsal açıdan değiştiğini ortaya koymaktadır.

Şekil 28. Alt Kat Koridor Doğu ve Batıdan Genel Görünüm (Yazara Aittir: 2025).

Üst kat planlarına ilişkin en erken tarihli belge 1931 yılına aittir. Söz konusu planda, dört oda ile geniş ölçülere sahip bir salon yer almakta; bu durum üst katın, alt kata kıyasla daha düzenli bir plan kurgusuna sahip olduğunu göstermektedir. Doğu cephesinden girişte beş basamaklı bir merdiven bulunduğu belgelenmiş olsa da günümüzde bu tasarım izine yapının üst kat koridorunda rastlanmamaktadır. 1938 yılında yapılan müdahalelerle birlikte üst kat genişletilmiş; ancak bu katta yapılan planlamanın, alt kata kıyasla daha iyi korunduğu görülmektedir. Üst katta işlevsel yerleşim daha belirgin hâle gelmiş; bazı bölümler yönetim odaları amacıyla kullanılmaya başlanmıştır.

Yapının çok sayıda kuruma ve işlevselliğe hizmet etmesi, özellikle üst katta mekânsal yoğunluğu beraberinde getirmiştir. Günümüzde üst katın makam odası olarak kullanılması sebebiyle bu bölüme ait güncel belgeleme yapılamamıştır. Mevcut bilgiler ışığında, batı cephesinde yer alan büyük salonun başkan odası; güneydoğu tarafındaki odanın ise özel kalem olarak işlev gördüğü belirlenmiştir. Bununla birlikte, 1938 planında güneydoğu köşesine ve bitişiğindeki odaya işlenmiş olan iç merdivenin inşa edilip edilmediğine ilişkin herhangi bir iz ya da belgeye ulaşılamamıştır.

Şekil 29. Alt Kat İdari Ofis ve Çalışma Odaları (Yazara Aittir: 2025).

20 Nisan 1939 tarihli tadilat yazışmaları, yapının mekânsal organizasyonuna dair önemli ipuçları sunmaktadır. Bu belgelerde iç mekânda yapılması planlanan merdivenin köşedeki odadan ziyade yanındaki mekâna inşa edilmesinin daha uygun olacağı belirtilmiş; köşe odasının yatak odası, bitişiğindeki küçük odanın ise banyo olarak düzenlenmesi önerilmiştir. Başkan odası olarak tanımlanan mekâna bir koridor kapısıyla bağlanan misafir odalarının diğer bölümlerden ayrılması amaçlanmıştır. Ayrıca dış merdivenin başkan, memur ve misafirler için; iç merdivenin ise halkın kullanımına tahsis edilmesi yönünde bir planlama yapıldığı anlaşılmaktadır.³¹

Şekil 30. Taş Bina Üst Kat Koridor Doğu ve Batıdan Genel Görünüm (Yazara Aittir: 2025).

3.3. Cephe Özellikleri

Taş Bina'nın dış cephe tasarımı incelendiğinde, cepheye estetik ve hareket kazandıran başlıca mimari unsurların pencere düzenlemeleri ile silmeler olduğu anlaşılmaktadır. Yapının cephelerinde üç farklı pencere tipi kullanılmıştır: ikiz pencereler, sivri kemerli pencereler ve düz kemerli pencereler. Bu çeşitlilik, binanın inşa edildiği dönemin mimari anlayışını yansıtmaktadır.³² Hem iç hem de dış mekân tasarımında sade bir üslup

³¹ BCA, [490-1-0-0], No. 1690 Gömlek No. 872 Varak No. 89.

³² Emre Çubukçu, "Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarisinde Ulusal Kimlik Arayışı: Ankara'daki Kamu Yapıları", *Kültür Araştırmaları Dergisi* 9 (Haziran 2021), 365.

benimsenmiştir. Cephelerde kar ve yağmur sularından dolayı aşınmalar ve kirlilik oluşmuştur.

Yapının pencereleri, kapıları ve payeleri dışa çıkıntılı bir şekilde tasarlanmıştır. Batı cephesinin alt katında dört büyük boyutlu sivri kemerli pencere yer almakta; üst katta ise on ikiz pencere formunda sivri kemerli açıklık bulunmaktadır. Pencerelerin ve kat ayrımlarının belirginleştirilmesinde kullanılan silmeler cephede yatay ve dikey bütünlüğü desteklemektedir. Batı cephesinde, alt kat pencere silmesi, kat silmesi, üst kat pencere silmesi ve çatı silmesi olmak üzere dört ana silme hattı yapıyı çevrelemektedir. Pencere formları ve silme uygulamaları, güney ve kuzey cephelerde de devam etmekte olup, yapı genelinde bir bütünlük sağlamaktadır. Doğu cephesinde ise düz kemerli ve kemersiz, dikdörtgen biçiminde pencereler yer almakta; bu pencerelerin daha sonraki dönemde, özellikle 1935 sonrası yapılan eklentilerle inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Pencereler, dönemin mimari özelliklerine uygun olarak yapılmış olup, silmelerle belirginleştirilmiştir. Bu mimari üslup, aynı dönemlerde inşa edilmiş birçok yapıda karşımıza çıkmaktadır. Çorum'daki taş binanın cephe düzeninde, silmeler pencerelerin üzenği hizasından başlayarak dikey yönde devam etmekte, sonrasında yatay bir hat oluşturarak yapıyı sürekli bir şerit halinde kuşatmaktadır. Taş bina da alt kat pencerelerin silmesi, kat arası silmesi, üst kat pencerelerin silmesi ve çatı silmesiyle birlikte toplamda dört silme yapıyı çevrelemektedir. 1922 yılında yapımı tamamlanan Amasya Belediye eski binası ve 1925'te tamamlanan Kılıçarslan Mektebi, Çorum Taş Bina ile aynı yıllarda inşa edilmiş olup pencere ve silme tasarımlarıyla benzerlik göstermektedir.³³

Şekil 31. Taş Bina Üst ve Alt kat Pencere Formları (Yazara Aittir: 2024).

³³ Emre Kolay, *Amasya İl Merkezinde Geç Dönem Kamu Yapıları (1848-1947)* (Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 114.

Şekil 32. Amasya Belediye Eski Binası ve Kılıçarslan Mektebi Pencere Düzeni (Emre Kolay: 2013).

Dönemin en yaygın pencere formu, ise düz kemerli pencere tasarımlarıdır. Çorum taş binanın kuzey ve güney cephelerinde toplamda 28 düz kemerli pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerde, yatay ve dikey silmeler bulunmaktadır. Yapının kuzeydoğu ve güneydoğu cephelerinde kemersiz altı pencere bulunmaktadır. Doğu cephesinde kemersiz yapılmış dört pencereyle birlikte, bu bölüm yapıya sonradan eklenmiş olup pencere düzeni, silmeleri ve kemerleriyle özgün bölümünden farklı bir tasarıma sahiptir. Çorum genelinde, taş binalarda benzer pencere formları, silme detayları ve cephe düzenlemelerine sahip yapılar görülmektedir. Bu yapıların inşa sırasına göre birbirinden etkilendiği tasarımlarından yola çıkılarak yorumlanabilir. Özellikle ikiz pencere tasarımı ve düz kemerli pencere kullanımının yaygın olduğu, bu yapılarda gözlemlenmiştir.³⁴

Şekil 33. İskilip Taş Mektep Genel Görünüm (Yazara Aittir:2022).

Çorum'da taş binadan önce inşa edilen İstiklal İlkokulu, günümüzde ise Hasan Paşa Yazma Eserler Kütüphanesi olarak bilinen tarihi yapı, silmeleri ve pencere formlarıyla taş binayla benzerlik göstermektedir. Yapıda sivri kemerli ve düz kemerli pencereler olması, pencere ve kat silmelerinin tüm cepheyi çevrelemesi diğer benzer özelliklerdir. Ayrıca, zemin katın köşe payelerinde bulunan dendan tasarımı taş binanın doğu cephesinin alt katında yapılmıştır.

³⁴ Selçuk Mülâyim, "Kemer", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/252.

Şekil 34. Hasan Paşa Kütüphanesi Genel Görünüm ve Pencere Detayları (Yazara Aittir: 2023).

Kastamonu şehir merkezinde 19. yüzyıl sonlarında inşa edildiği düşünülen ve bir dönem Belediye Dairesi olarak kullanılan yapı; cephe tasarımı, malzemesi, silme uygulamaları, pencere formları ve merdiven tasarımı açısından Çorum taş bina ile benzetilmektedir. Bu yapının bodrum katında basık kemerli, giriş katında sivri kemerli, üst katında ise ikiz sivri kemerli pencereler bulunmaktadır. Silmelerin, pencere ve kat hatlarını kuşatacak biçimde kullanılması her iki yapı arasında mimari süreklilik olduğunu ortaya koymaktadır.³⁵

Şekil 35. Kastamonu Osmanlı Sarayı Genel ve Detay Görünüm (Yazara Aittir: 2025).

Taş Bina'nın doğu cephesinde yer alan iki dairesel pencere de dikkat çekici bir detaydır. Güneydeki pencere bodrum katına inen merdiven boşluğunu, diğeri ise elektrik odasını aydınlatmak üzere konumlandırılmıştır. Bu pencereler, yapının diğer cephe açıklıklarından farklı bir mimari tasarıma sahip olup, 1935 sonrası yapılan eklemelerle ilişkilendirilmektedir. Benzer pencere tasarımlarına, Samsun'daki Osmanlı Bankası Şubesi binasının çatı katında³⁶ da rastlanmakta, bu da iki yapının çağdaş mimari anlayışlarla inşa edildiğini düşündürmektedir.

³⁵ Mine Topçubaşı, 19. Yüzyılda Kastamonu Eyaleti'nde Kamu Yapıları ve Yeniden Kullanım Sorunları (İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Üniversitesi, Doktora Tezi, 2009), 163-165.

³⁶ Emre Kolay - Ahmet Yavuzylmaz, "Cumhuriyet Dönemi Banka Binalarından Bir Örnek: T.C. Merkez Bankası Samsun Şubesi Binası", *Sanat Tarihi Dergisi* 31/1 (Nisan 2022), 486-487.

Şekil 36. Doğu Cephe Genel Görünüm ve Yuvarlak Pencere Detay Görünüm (Yazara Aittir: 2024).

Şekil 37. Osmanlı Bankası Samsun Şube Binası Cephe Detayları (Emre Kolay: 2022).

Yapının doğu cephesinde, üst kata çıkışı sağlayan iki kollu bir merdiven yer almaktadır. Arşiv belgelerinden edinilen bilgilere göre, bu merdivenin ilk olarak binanın batı cephesine eklenmesi planlanmışsa da dönemin “Yapı ve Yollar Kanunu’nun 25. maddesi” bu uygulamayı uygun bulmamış ve ilgili düzenleme iptal edilmiştir. Ayrıca binanın kuzeybatı cephesinde bulunduğu bilinen bir çeşmenin günümüze ulaşmadığı da tespit edilmiştir.³⁷ 1935 yılında, belediye personelinin artan ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla binanın mevcut kullanım alanının yetersiz kaldığı belirtilmiş ve bu doğrultuda yapıya dört yeni oda eklenmesi için idare heyeti tarafından karar alınmıştır. Bu genişletme için 5000 lira ödenek talep edilmiş; yapılan eklemeler 1938 yılında tamamlanmıştır. Bu süreçte, doğu cephesine sonradan ilave edilen bölümle birlikte, bugün mevcut olan iki kollu merdivenin de bu dönemde inşa edildiği anlaşılmaktadır.³⁸ Yapıların cephe tasarımlarında farklı mimari üsluplar gözlemlense de dışarıyla bağlantıyı sağlayan kapı, pencere ve balkon gibi mimari elemanlar ön plana çıkmaktadır. Balkonlar genellikle ana cepheye yapılmış olsa da yan cephelere yapılan balkon örnekleri de mevcuttur. Çorum taş binanın balkonu bulunmasa da doğu cephesinde yer alan iki kanatlı merdivenin balkon işlevi gördüğü söylenebilir. Çünkü, her dönem aktif olarak kullanılan bu yapıda, halka sesleniş görevi gören balkonların önemi büyüktür. Bu sebeple, taş binada bulunan merdivenin balkon görevi gördüğü yorumunu yapabiliriz. Balkon uygulamasının görüldüğü diğer bir yapı ise Sivas Erkek Öğretmen Okulu olarak belirtilebilir. Buna ek olarak cephe plastikleri ve uygulamalarıyla Ulusal Mimarlık Döneminin önemli bir eseridir denilebilir.³⁹

³⁷ BCA, [490-1-0-0], No. 1690 Gömlek No. 872 Varak No. 147.

³⁸ BCA, [490-1-0-0], No. 1690 Gömlek No. 872 Varak No. 155.

³⁹ Mustafa Bulut, *Sivas’taki Geç Dönem Kamu Yapıları* (Sivas: Sivas 1000 Temel Eser, 2019), 144-145.

Sonuç

Çorum kent merkezinde konumlanan ve kamuoyunda “Taş Bina” olarak bilinen yapı hem mimari özellikleri hem de tarihsel işlevleri bakımından erken Cumhuriyet döneminin taşradaki temsilci yapılarından biri olarak öne çıkmaktadır. İlk olarak kütüphane binası olarak inşa edilen bu yapı, zaman içerisinde sırasıyla Cumhuriyet Halk Partisi binası, Halkevi ve Belediye Binası gibi farklı işlevlerle kullanılmıştır. Özellikle Halkevi ve kütüphane olarak hizmet verdiği dönemlerde kent kimliğinin modernleşme sürecine önemli katkılar sağlamış; toplumsal, kültürel ve eğitimsel faaliyetlerin merkezi mekânı hâline gelmiştir. Söz konusu yapı, Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi'nin taşradaki temsili örneklerinden biri olarak değerlendirilmekte; bu bağlamda dönemin mimari estetik anlayışı, kültürel referansları ve simgesel yönlerini yansıtan bir nitelik taşımaktadır. 1925–1950 yılları arasında şehrin sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasal dinamiklerinin şekillendiği başlıca mekânlardan biri olan yapı, çok yönlü kullanımıyla kent yaşamında merkezi bir rol üstlenmiştir. Ancak yapının farklı dönemlerde yoğun şekilde kullanılması, zamanla ciddi fiziksel tahribatlara yol açmış; özellikle iç mekân düzenlemeleri büyük ölçüde değişikliğe uğramıştır.

Yapının tasarımında cephe mimarisine özel bir önem verilmiş olmakla birlikte, plan organizasyonunda işlevselliğin ön planda tutulduğu görülmektedir. Bu dönemde inşa edilen kamu yapılarında olduğu gibi, Taş Bina'da da koridorlar önemli bir iç mekân unsuru olarak öne çıkmaktadır. Yapıya ait mevcut planlar incelendiğinde, yapının iç mekân dokusunun günümüze kadar özgün biçimini büyük ölçüde kaybettiği, özellikle zemin katın niteliksel anlamda tahrip olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, 1935 yılına ait belgelerde zemin katta yer aldığı belirtilen ve Tapu Dairesi'ne tahsis edilen geniş mekân günümüzde tamamen ortadan kalkmıştır.

Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi'nin karakteristik ögesi olan simetri anlayışı, Taş Bina'da da belirgin biçimde gözlemlenmektedir. Yapının cepheleri büyük ölçüde özgün hâlini korumakla birlikte, doğu yönünde sonradan eklenen bölüm hem cephe kompozisyonunu hem de mimari bütünlüğü olumsuz etkilemiştir. Ana cephe olarak ilk etapta batı cephesi planlanmış; burada yer alan sivri kemerli pencereler, kemer sistemleri ve giriş kapısının vurgusu dönemin mimari anlayışını yansıtan öğeler arasında yer almıştır. Batı cephesi hem yapının ana girişi hem de kentteki caddeyle olan ilişkisi bakımından gösterişli biçimde tasarlanmıştır. Ancak 1938 yılında yapılan doğu cephesi eklentisiyle birlikte, yapının ana girişi bu yöne kaydırılmış ve batı cephesi işlevselliğini büyük ölçüde yitirmiştir. Doğru cephesindeki pencerelerin kemersiz ve düz formlarda olması, yapının genel simetrisini ve estetik bütünlüğünü bozmuş; kullanılan taş malzemede yer yer deformasyonlara sebep olmuştur.

Taş Bina'nın inşa edildiği konum da dikkat çekicidir. Yapının Ulu Cami ve çevresindeki tarihî dokunun merkezine yakın bir noktaya konumlandırılmış olması, kent merkezinin dönüşümünde oynadığı rolü göstermektedir. Yapının inşa edilmesini takiben bu bölgedeki

imar faaliyetlerinin artması, Çorum'da modern şehir planlamasının başlangıç noktalarından birini oluşturmuştur. Gazi Caddesi'nin bu aks üzerinde şekillendirilmesi, yapının kent planlamasında referans noktası olarak kullanıldığını açıkça ortaya koymaktadır. Taş Bina, mimari açıdan yalnızca Çorum'la sınırlı kalmayıp, Samsun, Kastamonu, Amasya ve İskilip gibi çevre şehirlerdeki kamu yapılarıyla benzer mimari yaklaşımlar sergilemektedir. Yapıda Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinden izler taşıyan unsurların yanı sıra Batı etkisindeki düzenlemeler ve Cumhuriyet Dönemi modernizminin yansımaları birlikte kullanılmıştır.

Taş Bina'nın, kent belleğinde taşıdığı anlam ve kültürel miras değeri, onu yalnızca mimari değil aynı zamanda sosyo-kültürel simge hâline getirmiştir. Bu bağlamda, yapının özgün mimari karakterini koruyacak biçimde gelecek kuşaklara sağlıklı bir şekilde aktarılması hem yerel kimliğin korunması hem de Türk mimarlık tarihi açısından büyük önem arz etmektedir.

Kaynakça | References

- Bayraktar, Nuray. *Halkevlerinin Ülke Kültürüne, İnsanın Gelişimi ve Dönüşümü Açısından Katkıları ve Öneriler*. Ankara: Halkevleri Yayınları, 1. Baskı, 1999.
- BCA, Başkanlık Cumhuriyet Arşivi. *Cumhuriyet Halk Partisi [490-1-0-0]*. No. 1690, Gömlek No. 872.
- BOA, Başkanlık Osmanlı Arşivi. *Plan, Proje ve Krokiler [PLK.p]*. No. 785.
- Bozdoğan, Sibel. *Modernizm ve Ulusun İnşası Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür*. İstanbul: Metis Yayınları, 2002.
- Bulut, Mustafa. *Sivas'taki Geç Dönem Kamu Yapıları*. Sivas: Sivas 1000 Temel Eser, 2019.
- Can, Yılmaz. *İslâm Şehirlerinin Fizikî Yapısı*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 3. Baskı, 2021.
- CHF, Halkevleri Talimatnamesi. Türkiye: Hakimiyet-i Milliye Matbaası, 1932. 15 Ocak 2025. <https://acikerisim.tbmm.gov.tr/items/aaf84d72-005a-4e8a-b4da-52f03d7ff1fc/full>
- Çeçen, Anıl. *Halkevleri*. Ankara: Gündoğan Yayınları, 2. Basım 1990.
- Çorum Belediyesi. "Mehmet Tatlısu, Kütüphanesini Belediyeye Bağışladı". Erişim 17 Kasım 2025. <https://www.corum.bel.tr/haberler/mehmet-tatlisu-kutuphanesini-belediyeye-bagisladi>
- Çorum Gazetesi. "Çorum Halkevi" (1 Mart 1933), 1.
- Çorum İl Yıllığı. Ankara: Dönmez Ofset, 1968.
- Çubukçu, Emre. "Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarisinde Ulusal Kimlik Arayışı: Ankara'daki Kamu Yapıları". *Kültür Araştırmaları Dergisi* 9 (Haziran 2021), 359-378. <https://doi.org/10.46250/kulturder.902838>
- Demiryürek, Meral - Ozulu, Abdulkadir. *Eşref Ertekin'in Günlüklerinden Bir Zamanlar Çorum*. Ankara: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2. Baskı, 2020.
- Durukan, Ayşe - Uluşu Uraz, Türkan. "Cumhuriyetin Kültür Kurumu Olarak Halkevi Binaları". *İstanbul Teknik Üniversitesi Dergisi* 7/1 (Mart 2008), 38-49.
- Dündar, Abdulkadir. "Bir Haritaya Göre XIX. Yüzyılın Sonlarında Çorum Şehri ve Mimari Yapıları". *Osmanlı Döneminde Çorum Sempozyumu 1-3 Ekim 2004. ed. Ahmet Sezikli vd.* 227-248. Çorum: TDV Yayınevi, 2006.
- Gündoğar, Muzaffer. *Çorum Halkevi ve Çorumlu Dergisi*. Ankara: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2022.
- Kara, Adem. *Cumhuriyet Döneminde Kalkınmanın Mihenk Taşı Halkevleri (1932-1951)*. Ankara: 24 Saat Yayıncılık, 2006.
- Karadurak, Remzi. *Harf İnkılabının Çorum Basınındaki Yansımaları*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Kolay, Emre - Yavuzylmaz, Ahmet. "Cumhuriyet Dönemi Banka Binalarından Bir Örnek: T.C. Merkez Bankası Samsun Şubesi Binası". *Sanat Tarihi Dergisi* 31/1 (Nisan 2022), 483-505. <https://doi.org/10.29135/std.1015435>
- Kolay, Emre. *Amasya İl Merkezinde Geç Dönem Kamu Yapıları (1848-1947)*. Samsun: On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

- Mülayim, Selçuk. "Kemer". *Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslâm Ansiklopedisi*. 25/252. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Ortakçı, Altuğ. "Halkevlerinde Yapılan Köy Gezilerine İçerden Bir Bakış: Eşref Ertekin'in Günlükleri". *Abdulkadir Ozulu'ya Armağan*. ed. Turhan Candan vd. 116-142. Ankara: Dumat Ofset, 2018.
- Özdemir, Yavuz - Aktaş, Elif. "Halkevleri (1932'den 1951'e)". *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 45 (2011), 235-262.
- Parlak, Özge - Yıldız, Esra. "Konya Devlet Tiyatrosu (Halkevi) Binasının Modern Mimarlık Mirası Kapsamında Değerlendirilmesi". *Türk İslâm Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 17/34 (Mart 2022), 223-252.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz. "1927'nin Çorum'u". *Hakimiyet Gazetesi* (22.11.2000).
- Söylemez, Mehmet Mahfuz. "Çorum Hasan Paşa Kütüphanesi'nde Bulunan İslâm Tarihi ile İlgili Yazmalar I". *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1(2002), 294-315.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz. "Milli Kütüphane 1341 (1925)". *Hakimiyet Gazetesi* (01.02.1997), Gazete Eki 1.
- Sözen, Metin. *Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı (1923-1983)*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1984.
- Tekeli, İlhan. "1923-1950 Döneminde Çorum'daki Gelişmeler". *5. Hitit Festivali Komitesi Çorum Tarihi*. 4/231-275. Ankara: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2023.
- Topçubaşı, Mine. *19. Yüzyılda Kastamonu Eyaleti'nde Kamu Yapıları ve Yeniden Kullanım Sorunları*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Üniversitesi, Doktora Tezi, 2009.
- Türkmen, İsmet. *Kastamonu Halkevi ve Türkiye'nin Modernleşme Sürecine Katkıları (1932-1951)*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2013.
- Yıldız, Esra - Parlak, Özge. "Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi Kamu Yapıları". *Social Sciences Studies Journal (SSS Journal)* 4/24 (Kasım 2018), 4930-4947. <http://dx.doi.org/10.26449/sssj.947>